

רד"צ הופמן

ד. נססה לנאומים, וסיפור כתיבת התורה

(פרק לא, א—יג)

הפרשה שלפנינו אפשר לראותה כנספח לנאום האחרון (נאום־הברית). או לכל שלשת נאומי ספר דברים. אחרי סיים משה רבינו את נאום־הברית, וסיים בזה את כל שלשת נאומיו, נפרד מן העם בהזכירו שהשי"ת בחר ביהושע כממלא מקומו והבטיח לעם את עזרתו של הקב"ה והגנתו ואת הנצחון על אויביהם (הפסוקים א—ו). אחרי כן אימץ את לבו של יהושע והבטיח לו שבדאי יצליח בתפקידו, להכניס את ישראל לארץ ולהנחילה להם (הפסוקים ז—ח). לבסוף כתב משה רבינו את התורה ומסרה לכהנים וצוה להקהיל את כל העם בכל סוף שנת שמיטה ולקרוא באזניהם את התורה, כדי להדריך את כל העם ליראת השם ולקיום כל התורה כולה.

פרק לא הפסוקים א—ו: וילך משה וידבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל, ויאמר אליהם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום לא אוכל עוד לצאת ולבוא זה אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה, ה' אלקיך הוא העובר לפניך הוא ישמיד את הגוים האלה מלפניך וירשתם יהושע הוא העובר לפניך כאשר דבר ה', ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמורי ולארצם אשר השמיד אותם, ונתנם ה' לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר צויתי אתכם. חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלקיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך.

וילך משה וידבר וגו'. המפרשים הקודמים מייחסים את התיבות „את הדברים האלה” אל דברי משה הבאים להלן (הפסוקים ב—ו). וכן יש מן החדשים המפרשים כן. אבל הנראה לעניות דעתי בפשוטו של מקרא, כי מוטב לארש „את הדברים האלה” על דברי הברית שבפרשת כי תבוא, המתחילים בתיבת „וידבר” (כו, ט). מצינו כעין זה גם בשירת האזינו, שלפניה נאמר (לא, ל): „וידבר משה” ואחריה אמר הכתוב (לב, מד): „ויבוא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת”, כדי להסמיק לכך את דברי

משה אל ישראל שאמר עם סיום השירה (לב, מה—מו); וכן הוא לענין נאום־הברית: לפניו נאמר „וידבר משה“ (כו, ט) ואחריו מסיים הכתוב „וילך משה וידבר“ (לא, א). כדי להסמך לכך את דברי משה — „ויאמר אליהם“ (לא, ב—ו).

אך יש לשים לב לשינויים שבין שתי הפרשיות: למעלה כו, ט נאמר: „וידבר משה ההנהנים וגו“ אבל כיון שההנהנים לא דברו אלא עמדו בשעת דיבורו של משה על ידו, אין תימה שכאן (לא, ט) מזכיר הכתוב את משה רבינו לבדו בתור מדבר. לעומת זאת להלן בתחילת השירה (לא, ל), הכתוב מזכיר רק את משה, ובסופה (לב, מד) מוסיף הכתוב אף את יהושע, ללמד שיהושע עמד על ידו של משה בשעת השירה. שינוי שני: בנאום הברית נאמר (לא, א): „וילך משה וידבר“; ואילו בשירה נאמר (לב, מד): „ויבוא משה וידבר“. כבר פירש רבי עובדיה ספורנו, ש„וילך“ (לא, א) פירושו „ויתעורר“, כמו שמצינו בשמות ב, א ובהרבה פסוקים אחרים. נדמה לי שלא הזכירו המפרשים שגם „ויבוא“ (לב, מד) פירושו כן הוא. ראיה לדבר מבראשית כג, ב, ששם נאמר „ויבוא אברהם“ וצריכים אנו לפרשו שהתעורר לקראת הדבר, וכמו שפירשו רשב"ם ורמב"ן, והרמב"ן הוסיף לכך ראיות רבות מלשון המשנה. שינוי שלישי: בפתחת סיום השירה אמר הכתוב (לב, מה): „ויכל משה לדבר וגו“, וכאן לא נאמר כן, בתרגום השבעים נמצא גם כאן כן במקום „וילך משה וגו“. מתוך כך רצו לקרוא מבקרי מקרא (שטויארנגל ועוד) „ויכל משה לדבר“ במקום „וילך משה וידבר“. אבל הם לא התחשבו בכל שאר התרגומים, שכולם מסכימים עם המסורה; ולא עוד, אלא שכבר בארנו כי „וילך משה“ שבכאן הוא מקביל ל„ויבוא משה“ להלן (לב, מד). ואין מקום לספקות בנוגע לנוסח המקובל במסורה. ונראה שיש לפרש ש„וילך משה“ הוא עבר רחוק, הוא ראשית־המשפט של הפסוק הבא (השה פסוק ט). לא יוכל אדם לחלוק על כך שיש מקום לפרש כן (השוה „ישורון“ של ר"י וולגמוט חלק ה עמוד 510 וחלק ו עמוד 16). אלא שעדיין צריכים אנו לתת טעם מפני מה נאמר להלן אחרי „ויבוא משה וידבר“ (לב, מד) עוד „ויכל משה לדבר“ (פסוק מה) וכאן חסר המשפט הזה. ויש ליישב, כי להלן לב, מד הכתוב מדבר תחילה על השירה, ובפסוק מה הוא מדבר על שאר דבריו של משה („כל הדברים“, השה שם). אבל כאן מדבר כבר הפסוק הראשון על ה„דברים“, על כן לא הוצרך הכתוב

להוסיף עוד „ויכל משה לדבר את הדברים“ הפרשה לב, מד—מו מבררת לנו את הפירוש הנכון של הפסוק כאן, לפי נוסחת המסורה.

לא אוכל עוד וגו'. אף כי להלן לד, ז נאמר על משה רבינו: „לא כהתה עינו ולא נס ליחור“, יכול משה לאמר כאן, שבגילו הגבוה אין בו גבורה גופנית מספקת להיות מנהיג העם בשעת המלחמה. כוונת המאמר היא כדברי הרמב"ן, לנחם את ישראל שלא יצטערו כל כך על מותו, כי כבר לא יוכל להועיל להם לצאת ולבוא לפניהם. — וה' אמר. טעם נוסף, לאמר: מלבד זה גזר הקב"ה עלי שלא אעבור את הירדן אפילו בתור יועץ ולא בתור שר צבא.

ה' אל קיך. אין לכם לדאוג, כי השי"ת יהא מנהיגכם גם להבא והוא ישמיד את אויביכם. — וירש תם. השווה את פירושו למעלה יב, ב. — יהושע וגו'. כלומר, יהא לכם אף מנהיג בשר ודם מוכשר, דהיינו יהושע. — כאשר דבר. למעלה ג, כת.

כאשר עשה לסיחון. למעלה ג, כא אמר משה רבינו ליהושע שהשי"ת יעשה עם שאר מלכי כנען כמו שעשה כבר לסיחון ולעוג. כאן אומר משה רבינו את הדברים האלה אל כל ישראל וכמובן אף יהושע בכללם. — ולא רצם. מתייחס אל „וירשתם“ שבפסוק ג. הוא נתן את ארצם לישראל לירושה. — ועשיתם להם וגו'. הראב"ע מפרש דהיינו מצות איבוד עבודה זרה (ז, ה). אבל נראה שיש לפרש שהוא מתייחס אל הפסוקים כ, טז והלאה, ששם נאמר: „כאשר צוך“ המתייחס לפסוק ז, ב.

חזקו ואמצו. תחילה מאמץ משה רבינו את לב כל העם ואחרי כן את לבו של יהושע באופן מיוחד (פסוק ז). — אל תיראו וגו'. כמו א, כט. — לא ירפך. השווה את פירושו למעלה ד, לא. כלומר לא ירפה ממך בשעת המלחמה, אלא יעזור לך. — ולא יעזבך. גם אחרי כן לא יעזוב אותך, אלא יעזור לך תמיד.

פסוקים ז'ח: ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם ואתה תנחילנה אותם. וה' הוא ההולך לפניך הוא יהיה עמך לא ירפך ולא יעזבך לא תירא ולא תהת.

ויקרא משה ליהושע. משה קרא ליהושע, שעמד בתוך העם, לגשת אליו. — לעיני כל ישראל. בא הכתוב להדגיש, שאחרי שכבר הדיע משה לעם שיהושע יהיה ממלא מקומו, אימץ את לבו בפניהם, למעלה ג, כא דיבר משה אל יהושע ביחידות. — חזק ואמץ. למעלה ג, כח. — כי אתה תבוא וגו'. פירוש אתה תבוא עם העם הזה. השומרוני, הפשיטא וגם הוולגטה קראו „תביא“, מבנין הפעיל, ומבקרי מקרא שיבשו על פי זה את המקרא (כי השוו את הפסוק הזה לפסוק דלהלן לא, כג). אבל מלבד התרגומים נמצא כדברי המסורה גם בתרגום השבעים, ויפה נתפרש השינוי בתלמוד (סנהדרין ה, א): „כתיב כי אתה תבוא וכתוב כי אתה תביא, אמר רבי יוחנן, אמר לו משה ליהושע: אתה הזקנים שבדור עמך; אמר לו הקדוש ברוך הוא ליהושע: טול מקל והך על קדקדם, דבר (דל"ת פתוחה, ב"ת דגושה) אחד לדור ואין שני דברים לדור“ (השה רש"י לא, ז). הדבר מוכן בפשטות, שבפסוק זה, שמשה רבינו דבר אל יהושע לעיני כל ישראל, רמז לו על שיתוף הזקנים בהנהגת העם, אבל להלן (פסוק כג) שמדובר אל יהושע שלא בנוכחות הזקנים, מוזהר יהושע, בתור שר צבא אחראי, שעליו לשים אל לבו את אחריותו ועליו להשתמש לפעמים אף באמצעים חמורים כדי להשיג את המשמעת הדרושה. על כן נאמר שם: „כי אתה תביא“, — תנחילנה, א, לח: ג, כח.

לא ירפך. כמו למעלה פסוק ו. — לא תירא. כמו א, כא.

פסוק ט: ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנרשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל.

ויכתוב משה וגו'. כבר בארנו למעלה יז, יח שכוונת הכתוב כאן לומר שמשה רבינו כתב את כל התורה כולה, ולא רק ספר משנה תורה לבד. בצדק מעיר קייל כי משה רבינו לא כתב רק כעת את כל התורה כולה, אלא שמסר לכהנים את התורה שהיתה כתובה כבר מקדם. שני המשפטים הקשורים יחד „ויכתוב וגו'“ „ויתנה וגו'“, יש לפרש שעיקר הכוונה לנתינה ולא לכתובה. — ויתנה וגו'. לא מסר משה את התורה לכהנים לבדם,

אלא גם לזקנים. משמע שאין כוונת הנתינה הזאת שבכאן לשם שימת התורה בצד ארון הברית; דבר זה נזכר רק להלן בפסוק כד והלאה. אלא שכוונת הכתוב כאן לומר, שמשה רבינו מסר את התורה לאותם האנשים שהוטל עליהם לדאוג לכך שספר התורה הזה יהא בסיס חיי העם, וייקרא בפניהם. — הכהנים בני לוי. הווה את פירושו למעלה יו. ט. — הנושאים את ארון. אף על פי שבמקומות אחרים נזכרו הלויים בתור נושאי הארון. אין בזה קושיא, כמו שיתבאר אי"ה במבוא.

פסוקים י—יג: ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות. כבוא כל ישראל ליראות את פני ה' אלקיך במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף ונרך אשר בשעריך למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלקיכם ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלקיכם כל הימים אשר אתם חיים על האדמה אשר אתם עובדים את ה' אלהיכם שמה לרשתה.

ויצו... אותם. מצוה זאת מופנית אל הכהנים הזקנים, מפני שעליהם הוטלה ההוצאה לפועל של המצוה דלהלן במשך התקופה הבאה. — מקץ שבע שנים. הווה את פירושו למעלה טו, א. — במועד. הווה את פירושו לויקרא חלק ב עמוד 125 (בתרגום העברי ח"ב ע' צ). — שנת השמיטה. הווה את פירושו למעלה טו, א. „במועד שנת השמיטה“. פירושו כמו „למועד חודש האביב“ (שמות כג, טו ושם לד, יח). הוצרך הכתוב לפרש היטב מהו מקץ שבע שנים, כדי שלא יטעו לומר שמחזור שבע השנים מתחיל מיום שנצטוו במצוה זו (סוטה מא, א). אבל מצות השמיטה לא יצאה לפועל אלא ארבע עשרה שנה אחרי כניסתם לארץ. הווה את פירושו לויקרא כה, ב. — בחג הסוכות. לא פירש המקרא באיזה יום מימי החג יש לקרוא את התורה. שנינו במשנתנו (סוטה מא, א) שקיימו את המצוה הזאת במוצאי יום טוב הראשון של חג (יש מפרשים דהיינו יום ראשון

של חול המועד)^ו. אבל שנינו במגילה ה, א, שאם חל יום טוב שני של חג להיות בשבת היו מקיימים מצות הקהל ביום שני של חול המועד. משמע. שמן התורה לא נקבע יום מסויים לקיום מצות הקהל. אלא מפני שנאמר: „בבוא כל ישראל למדו רבותינו בתלמוד, שיש להקדים את המצוה לתחילת החג עד כמה שאפשר (ביום ראשון של חג לא היה אפשר לקיים את המצוה. עיין רש"י). אבל אפשר לומר שכל המחצית הראשונה של החג עדיין נקראת „בבוא כל ישראל“ (השנה „טורי אבן“ למגילה שם ו„מנחת חינוך“ מצוה תריב).

בבוא כל ישראל וגר. יש בזה גם נתינת טעם למה קבע הכתוב דווקא זמן זה למצות הקהל. בכל שנות השבוע היה סוכות זמן גמר האסיף ובאו כל ישראל לפני השׁיית להודות לו כראוי ולשמוח לפניו; ועכשיו. עם גמר שנת השמיטה, ששבתו שגה שלימה מעבודת קרקע לכבודו של השׁיית ולא זרעו ולא קצרו, נתחייבו כל ישראל אנשים ונשים וסוף לבוא לפני השׁיית, להודות לו שנתן להם פרנסתם אף בשנה זאת אשר אין בה חריש וקציר, לקבל עליהם שוב את התורה כמו שקבלו אז במדבר ולהבטיח בזה שהם מוכנים להקדיש את חייהם לעבודתו ית"ש בכל זמן ובכל מצב. מובן הוא. שלא היה ראוי לקיים מצות הקהל אלא בחג הסוכות של השנה השמינית, כי חג הסוכות של השנה השביעית אינו בסוף השמיטה אלא בתחילתה. אף על פי כן קרא הכתוב זמן זה „מועד שנת השמיטה“, מפני שהוא סמוך לשמיטה, ועכשו בולט קיום השמיטה ביותר על ידי העדר האסיף. — ליראות. כמו להיראות. כבר השבנו למעלה טז, טז לדברי המבקרים ששלחו ידם להגיה לראות מהבנין הקל. השה גם קניג, מלון ערך „ראה“. — ת קרא. לא נאמר להדיא מי יקרא את התורה. יוסף בן מתתיהו (קדמוניות ד, ת, יב) כותב, שהכהן הגדול היה קורא את התורה לפני כל העם מעל גבי בימה גבוהה. אבל דבריו בסתרים מדברי רבותינו במשנה סוטה (שם), שאמרו שהמלך היה קורא את התורה. עוד ספרו לנו רבותינו שם: „אגריפס המלך עמד וקבל (התורה מיד הכהן הגדול) וקרא עומד ושיבחוהו חכמים, וכשהגיע ללא תוכל לתת

^ו בירושלמי שבידנו הגירסא היא: „במוצאי יום טוב אחרון של חג“, אבל

כל המפרשים הסכימו לגירסא שבבבלי.

עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות (שהיה מורע הורדוס, כידוע), אמרו לו: אל תתירא אגריפס, אחינו אתה". אין כמובן מי שיוכל להכחיש אמיתיות סיפור מפורט זה שבמשנה. אם כן יש לנו ליישב דברי יוסף בן מתתיהו. האומר שהכהן הגדול היה קורא את התורה, מתוך שינוי התקופה. ברור מכמה טעמים שהמשנה היא מדברת על אגריפס הראשון, שהיה ירא אלקים; מה שאין כן אגריפס השני, שהיה בזמנו של יוסף בן מתתיהו ויתכן שמסר את מצות הקריאה לכהן הגדול (השנה את מאמרי „די ערשטע משנה“, עמוד 20). יתכן שמעיקר דין תורה מצות הקריאה מוטלת על מנהיג העם, יהא מלך או כהן גדול (וכן כתב ב„מנחת חינוך“ מצוה תריב). לפי זה תיבת „תקרא“ מופנית אל כל ישראל, והם מקיימים את המצוה על ידי הגדול שבהם (וכן כתב רש"ר הירש). — את התורה הזאת. בנוגע לפרשיות שהיו קוראים, ראה מה שכתבנו למעלה יז, יח—כ. — באזני ה.ם. כלומר באופן שישמעו. ראה גם את פירושו למעלה ה. א. בנוגע לקריאת התורה שבימי יאשיהו (מלכים ב כג, ב), השוה את המבוא.

הקהל. אפשר שאינו ציווי, אלא מקור, כמו „החרם“ (יג, טו). פסוק זה בא לפרש, שמה שנאמר תחילה: „כל ישראל“ כולל אף נשים וטף, אף על פי שהנשים פטורות משאר מצות עשה שהזמן גרמא. — והטף. יש הבדל בין „טף“ ובין „ובניהם“ שבפסוק הבא. הפסוק הבא אינו מתכוון אלא לילדים כאלה שכבר הגיעו לחינוך. דהיינו שיש להם הבנה לתלמוד תורה, ואבותיהם מחנכים אותם במצוות; אבל טף נקראו אפילו ילדים קטנים ביותר, ואפילו יונקי שדים (השוה „הכתב והקבלה“). על כן אמרו רבוהינו בתלמוד בחגיגה ג, א, שלא צוה הכתוב להביא ילדים כאלה אלא כדי ליתן שכר למביאייהם, כי הוריהם מקבלים עליהם בזה לגדל את הילדים הללו לתורה. — והגר אשר בשעריך, זה הוא גר תושב, כמו למעלה כד, יד; אבל גר צדק לא הוצרך הכתוב לפורטו. שדינו ככל ישראל לענין קיום המצוות (השווה „הכתב והקבלה“). — למען ישמעו. פירשהו חכמי התלמוד (שם) אף על הנשים, מה שאין כן למען ילמדו, שאינו מוטל אלא על אנשים החייבים בתלמוד תורה (השוה רש"ר הירש ולמעלה יא, ט). אולם בודאי אין להעלות על הדעת, שקריאה של פעם אחת בשבע שנים תספיק להשריש בעם ידיעת התורה על בוריה כדי לקיים כל המצוות כהלכה. לשם כך צריך כל אחד מישראל ללמוד

את התורה תמיד בביתו (השוה ו. ז ועוד יא. יט). צריכים אנו לבקש טעם מיוחד למצות קריאה זו. על ידי זה שכל העם ביחד ישמעו את פרשיות התורה העיקריות המשרישות יראת שמים בלבם. יחזרו להתבונן במה שקבלי על עצמם בסיני „נעשה ונשמע“ וכולם ישימו דבר זה ללבם. נמצא שקריאה זאת היתה לה מטרה דומה לקריאתו של המלך יאשיהו במלכים ב כג וקריאתו של עזרא בנחמיה ח; השוה שם. — ושמרו לעשות. מוסב רק על הגדולים. אבל לענין בניהם (פסוק יג) לא נאמר „ושמרו לעשות“. כי הילדים פטורים מן המצוות.

אשר לא ידעו. כלומר את התורה. ידיעה זאת לשון הבנה היא. שאף על פי שמכירים אותה קצת אינם מבינים אותה על בוריה. רש"ר הירש אומר. שהשפעת יראת השמים על הילדים באה כתוצאה מהרושם שההמון המקשיב באימה ויראה מטביע על מצפוננו של הילד. — כל הימים. ד. י; יב. א. — אשר אתם עוברים וגו'. לב. מז; השוה ל. יח.